

A kiskorú sértettek a büntetőeljárásban

A tanulmány a kiskorú/gyermekkorú/fiatalkorú fogalmainak az elhatárolásából kiindulva a kiskorú sértettekre vonatkozó kíméleti és védelmi eszközöket, valamint a 14. életévüket be nem töltött sértettek többletjogait mutatja be egyrésztől, másrésztől pedig kitér a Barnahus-nak nevezett kihallgatási módszerre, ami nem azonos a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok keretében működő komplex gyermekjóléti szolgáltatással, és más országok büntetőeljárásai megoldásaitól is eltér. A Barnahus-módszer 2021 januárjától szerepel a hazai büntetőeljárásban, a kiskorú sértettek kihallgatásának egyik lehetséges módjaként. Lényegét tekintve továbbra is eljárás cselekményként tekinthetünk erre az „új” módszerre, amelyre bármely tanúsítóánnyal rendelkező rendőrségi vagy bírósági különleges helyiségben sor kerülhet. A Barnahus mint komplex „szolgáltatás” leginkább egy gyermekbarát „irodára” hasonlít, ahol egy fedél alatt kap helyet a rendészet, a büntető igazságszolgáltatás, a gyerekvédelmi szolgálat, valamint az egészségügy. Ezen intézmények szakemberei működnek itt együtt annak érdekében, hogy közösen felmérjék a kiskorú sértett helyzetét, és döntsenek a rövid és hosszú távú terápiás, valamint a családi támogatás szükségességéről.

Bevezetés

Magyarországon a bűncselekmény áldozata, amennyiben nem töltötte be a 18. életévét, a büntetőeljárásban kiskorú sértettként lép fel. Nem gyermekkorú sértett a neve, ahogyan többen ezt a kifejezést használják. A legtöbb könnyítő intézkedés nem a 18 éven aluliakra, hanem kiemelten a 14. életévét be nem töltött kiskorú sértettre vonatkozik. Ugyanakkor a nemzetközi dokumentumokban mindenki, aki nem töltötte be a 18. életévét, gyermekként szerepel. Az elnevezések különbözősége viszont sokszor kavarodást okoz.¹

¹ Ha abból indulunk ki, hogy mi a fogalmak funkciója, akkor mindenképpen fontos az egyértelmű meghatározás, ugyanis ez vezet el minket ahhoz, hogy a kommunikációt lehetővé tegyük, és azt lerövidítsük. Ezt a funkciót a definíciók akkor teljesítik, ha mindenki ugyanazt érti az adott fogalmon, ha konszenzus van annak tartalmát illetően, nem kell tehát minden alkalommal a kommunikáció kezdetén arról vitatkozni, hogy mit is értsünk a kérdéses kifejezés alatt. Ha feltételezzük, hogy egy adott fogalom tartalma általánosan ismert, mint a jogban például az életkori elnevezések (gyermekkorú, kiskorú stb.), akkor hajlunk arra, hogy újabb és újabb helyzeteket is ez alá vonjunk. Mint például a gyermek fogalma esetében is ezt tesszük. Ily módon a fogalom tartalma bővül, ám eljuthatunk egy pontig, amikor annak jelentése oly mértékben kitágul, hogy funkcióját már nem képes teljesíteni: elveszti a kommunikáció gyorsítására való alkalmasságát.

Tanulmányomban ezért a pontos fogalmi meghatározásokból kiindulva, egyrészt kitérek a kiskorúakra vonatkozó kíméleti és védelmi eszközökre, valamint a 14. életévüket be nem töltött sértettek többletjogaira, másrészt pedig a Barnahus-módszerre, amit nem szabad összekevernünk a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok keretében működő komplex gyermekjóléti szolgáltatással.

A Barnahus mint komplex „szolgáltatás” leginkább egy gyermekbarát „irodára” hasonlít, ahol egy fedél alatt kap helyet a rendészet, a büntető igazságszolgáltatás, a gyermekvédelmi szolgálat, valamint az egészségügy. Ezen intézmények szakemberei működnek itt együtt annak érdekében, hogy közösen felmérjék a kiskorú sértett helyzetét, és döntsenek a rövid és hosszú távú terápiás, valamint a családi támogatás szükségességéről.

Az Európai Unióban egyre több tagállam igazságszolgáltatásába beszivárog a Barnahus-módszer, hogy ennek segítségével meghallgatássá szelődüljön a kiskorú sértettek/tanúk kihallgatása.²

Fogalmi elhatárolások

Gyermekkorúak, kiskorúak, fiatalkorúak

Az ENSZ közgyűlése által 1989-ben elfogadott *gyermekek jogairól szóló egyezmény*³ (a továbbiakban: gyermekjogi egyezmény) 1990-ben lépett hatályba. Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvény hirdette ki. A gyermekjogi egyezmény alapján gyermek az a személy, aki a 18. életévét nem töltötte be. A magyar polgári jogi szabályok a 18. életévét be nem töltött személyt kiskorúnak nevezik, a büntetőjog pedig fiatalkorúnak abban az esetben, ha a terheltről van szó. Utóbbi a gyermekkorú elnevezést fő szabály szerint a 14., illetve kivételes esetekben a 12. életévét be nem töltött, büntetőjogi tényállást megvalósított személyek („elkövetők”) esetében alkalmazza.⁴

² Az Európai Unió és a strasbourgi Európa Tanács Help programja valamennyi tagállam, illetve részes állam számára ajánlást fogalmazott meg az úgynevezett Barnahus-módszer megvalósítására. https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/HU_StandardsSummary_FINAL.pdf. Az ajánlás kapcsán számos tagállam jogszabályt alkot a Barnahusra vonatkozóan, ebben meghatározzák többek között a gyerekház feladatait, a gyerekházban történő kezelés feltételeit, a büntetőeljárással kapcsolatos módszer alkalmazását, valamint a kiskorúak meghallgatására, a fizikális vizsgálatra, krízis- és pszichoszociális támogatásra stb. vonatkozó előírásokat.

³ Convention on the Rights of the Child (CRC)

⁴ 2012. évi C. tv. 16. § (Btk.)

A büntetőeljárásban szereplő más személyeknél (sértett, tanú, egyéb érdekelt) pedig – a polgári joghoz hasonlóan – a kiskorú elnevezéssel él a büntetőjog is. A „gyermek” fogalma tehát jóval szűkebb körben fordul elő a magyar jogszabályokban, mint a gyermekjogi egyezményben.⁵

Gyermekbarát és/vagy gyermekközpontú igazságszolgáltatás⁶

Mindkét fogalom közismert. Az ENSZ-dokumentumokban a gyermekközpontú (*child-centered justice*) kifejezés az elfogadott, míg az Európa Tanács által jegyzett anyagok a gyermekbarát (*child friendly justice*) szót használják. Időrendben az utóbbi szerepel legelőször a lanzarote-i konferencián, 2007-ben, de „átfogó jelleggel a 2010-es irányelv foglalkozik vele”.⁷

A gyermekbarát igazságszolgáltatás akkor valósul meg, ha nemcsak jogszabályok biztosítják a minden gyermeket megillető emberi/gyermeki jogokat, hanem azokat az eljárás folyamán tiszteletben is tartják. A jogok legmagasabb színvonalon történő hatékony érvényesülését garanciák biztosítják. Az egyes esetekben az általános szabályokon túl figyelembe veszik a gyermek fejlettségét, érettségi fokát és a konkrét ügy körülményeit.

Gyurkó Szilvia szerint a gyermekbarát igazságszolgáltatás elemei többértékűek, az alapvető és az általános jellemzőkön túl léteznek olyanok, amelyek már az eljárás előtt életbe lépnek, de vannak elvek, amelyek kifejezetten az eljárást jellemzik, továbbá megkülönböztethetjük az eljárás utániakat is. Ahhoz, hogy ezek az elvek érvényesülhessenek, a legfőbb garancia, „a participáció mellett az eljárásban érintett gyermek tájékoztatása és a megfelelő tanácsadáshoz, képviselőhöz való jog szavatolása”.⁸

A gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló Európa tanácsi iránymutatás (2010) és az EU Gyermekjogi Ütemterve (2011) is ugyanezen elvekre épül.

⁵ Lásd részletesen Vaskuti András: *A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában*. PhD-értekezés, 2. fejezet. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2016, 17–40. o.

⁶ A gyermekbarát igazságszolgáltatással többen foglalkoztak. Lásd például Vári Vince: *A gyermekbarát igazságszolgáltatás büntetőjogi és rendőrségi vonatkozásai*. *Magyar Rendészet*, 2013/3–4., 71–93. o.; Solt Ágnes: *A „gyermekbarát igazságszolgáltatás” repedéseiről*. In: Vóko György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 55. OKRI, Budapest, 2018, 47–62. o.; Gyurkó Szilvia: *Gyermekbarát igazságszolgáltatás*. In: Vóko György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 49. OKRI, Budapest, 2012, 107–117. o.

⁷ Gyurkó Szilvia: i. m. 111. o.

⁸ Lásd részletesen uo. 111–113. o.

A különleges bánásmód fogalma⁹

Legtöbbször egyfajta sérülékeny csoporthoz tartozásról van itt szó, de a „*sérülékeny csoport*” mint név nem jelenik meg a Be.-ben, hanem a jogalkotó úgy szabályozza az idevonatkozó normákat, hogy külön fejezetet szentel nekik. Teszi ezt azért, hogy az egyéniesítés tényleges érvényesülése biztosítottá váljon.¹⁰ Fő szabály szerint a sértettek és a tanúk tartozhatnak ebbe a csoportba, ha megfelelnek azoknak a feltételeknek, amelyeket a törvény megkövetel. A sértettek és a tanúk mellett más személyek is különleges bánásmódban részesülhetnek (például egy kerekesszékkal közlekedő védő), amennyiben a jogalkalmazó úgy dönt.¹¹

A kiskorú sértettek esetében a jogalkotó az életkori sajátosságaik alapján sorolja be őket a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába, nem értékelve ebből a szempontból az ellenük elkövetett bűncselekmény jellegét. Ugyanakkor ez utóbbi is megalapozhatja a különleges bánásmódot: a nemi bűncselekmények áldozatai, függetlenül attól, hogy milyen életkorúak, a különleges bánásmódot igénylők csoportjába tartoznak. A különleges bánásmód megteremtése mögött olyan jogalkotói ígéret áll, amely plusz kíméletet és védelmet jelent nem csak a kiskorúaknak. A jogalkotó a kezét nyújtja mindenkinek, aki a csoporthoz tartozik, hogy átsegítse őket a jogalkalmazás mindennapjain.

A kiskorú áldozatok szempontjából Magyarországon a törvény erejénél fogva különleges bánásmódot igényelhet az, aki a 18. életévét még nem töltötte be, és sértettként, tanúként vesz részt a büntetőeljárásban. A „törvény erejénél fogva” kitétel egyben azt is jelenti, hogy a jogalkalmazónak, vagyis a nyomozónak, az ügyésznek és a bírónak nem kell külön döntést hoznia annak érdekében, hogy a sérülékeny csoporthoz tartozó kiskorú személy különleges

⁹ A korábbi Kriminológiai Tanulmány-sorozatban megjelent írásaimtól eltérően a jelenlegi kötetben a különleges bánásmód elemzésén belül most a kiskorú sértetre helyezem a hangsúlyt. Korábban kitértem az általános, mindenre kiterjedő szempontokra, valamint az új módosításoknak megfelelően a sértett pozícióját erősítő további jogintézményekre. Az előbbire lásd Kiss Anna: *A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai az új büntetőeljárási törvényben*. In: Vóko György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 55. OKRI, Budapest, 2018, 103–119. o.; az utóbbira lásd Barabás A. Tünde – Farkas Krisztina – Kiss Anna: *Az új Be. egyes meghatározó jogintézményei. A sértetti pozíció erősödése, eljárásgyorsítás, -egyszerűsítés*. In: Vóko György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 58. OKRI, Budapest, 2021, 157–184. o.

¹⁰ A különleges bánásmód szabályainak kidolgozása összefügg a 2012. évi 29. számú EU-irányelvvel (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:32012L0029>), amely a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályokat tartalmazza (a továbbiakban: irányelv).

¹¹ Kiss Anna: *Sérülékeny csoportok az új büntetőeljárásban*. *Jogászvilág*, 2018. január 2. <https://jogaszvilag.hu/szakma/serulekeny-csoportok-az-uj-buntetoeljarasban-vi/>

bánásmódban részesülhessen. Az idetartozó jogok a törvényalkotó akarata folytán közvetlenül megilletik őt.

Nemcsak a sértett és a tanú tartozhat a sérülékeny csoporthoz, hanem a terhelt is abban az esetben, ha a 18. életévét még nem töltötte be. A vele szemben indított büntetőeljárásban is vannak olyan többletintézkedések, amelyek az általános garanciákon túlmutatnak.¹²

Többletjogok a kiskorú sértett esetében

Amikor a sértett a 18. életévét nem töltötte be, a törvény értelmében az eljárási cselekményt az erre szolgáló vagy arra alkalmassá tett helyiségben kell elvégezni, kivéve, ha az eljárási cselekmény ott nem hajtható végre, vagy a sértett jogai gyakorlásának, kötelezettségei teljesítésének elősegítése és kímélete, továbbá védelme más módon is biztosítható. A kiskorú sértett esetében a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság az eljárási cselekményről kép- és hangfelvételt is készít. Az olyan helyszínen pedig, ahol a kiskorú sértett részvételét igénylő eljárási cselekmény folyik, a terhelt és a védő személyesen nem lehet jelen. Telekommunikációs eszköz alkalmazásával biztosítják a kiskorú érdekében és védelmében, hogy az eljárási cselekményen kizárólag az eljáró bírót, ügyészt vagy nyomozó hatóság tagját lássa. A vádemelés után pedig lehetőség van arra is, hogy a bíróság a sértett részvételét igénylő eljárási cselekményt kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján végezze el.

Az eljárási cselekményen a kiskorú sértettel együtt részt vevők kérdésfelvetési joga annyiban korlátozott, miszerint közvetlen kérdést nem tehetnek fel a sértettnek, csak erre vonatkozó indítvánnyal élhetnek. Abban az esetben pedig, amikor a kiskorú sértett részvétele a tárgyaláson kötelező, a bíróságnak a nyilvánosságot ki kell zárnia a tárgyalásnak erről a részéről. Nem zárt tárgyalásról

¹² A jogalkotó ezekben az esetekben biztosítani akarja, hogy az eljárásban a gyermeket megillető, a nemzetközi dokumentumokban is biztosított jogok hatékonyan érvényesüljenek. A Be. külön nevesíti, miszerint a 18. életévét be nem töltött terhelt vallomása műszeres vallomásellenőrzéssel nem vizsgálható. Ez kötelező szabály, ettől eltérni nem lehet. Más jogok esetében a jogalkalmazó mérlegelhet, hogy alkalmazza-e a törvény rendelkezését. Ilyen eset, amikor a 18. életévét be nem töltött terhelttel szemben indított büntetőeljárásban az eljárási cselekményen kép- és hangfelvételt kell készíteni, továbbá idetartozik az igazságügyi pszichológus szakértő jelenlétének a megengedése is. Amennyiben – meghatározott bűncselekmények esetében, mint például az emberölés, a rablás és a törvény által felsorolt más súlyos tényállások – a terhelt a 12. életévét betöltötte, de a 14.-et nem, és vele szemben büntetőeljárás indul, akkor ebben az esetben a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

van ekkor szó, mert nem a tárgyalás egészéről zárják ki a nyilvánosságot, hanem csak arról a részéről, ahol a kiskorúnak jelen kell lennie.

Az a kiskorú, aki a 14. életévét még nem töltötte be, a fentiekén túlmenően pluszjogokat kap a törvényben. Ebben az esetben a bíróság a sértett védelme érdekében hivatalból vagy indítványra mellőzheti a sértett tanúként történő kihallgatását, de csak akkor, ha a kihallgatás a nyomozás folyamán már megtörtént, továbbá akkor is, ha arról kép- és hangfelvétel is készült. A sértettnek a nyomozás során tett tanúvallomása később viszont bizonyítási eszközként felhasználható.

A kiskorú sértettre vonatkozó többletintézkedések csoportosítása

A jogérvényesítést elősegítő és a kíméletét biztosító eszközök

A Be.-ben a kiskorú sértettre vonatkozóan a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedések három csoportját figyelhetjük meg. Az elsőbe a kiskorúak jogérvényesítését elősegítő és a kíméletét biztosító eszközök tartoznak. Ezek az eljárás menetét érdemben nem igazán befolyásolják. Leginkább a jogalkalmazóval szemben fogalmazznak meg elvárást arra vonatkozóan, hogy a kiskorú esetében az átlagost meghaladó körültekintéssel járjanak el.

A kíméleti eszközök többnyire olyan intézkedések, amelyek a hatóság/bíróság mérlegelési jogkörébe tartoznak. Egymás mellett több ilyen is igénybe vehető. Mivel mérlegelésen alapuló intézkedésekről van itt szó, ezért ezeket mindig az eljárás érdekeire figyelemmel olyan mértékben kell biztosítani, hogy a kiskorú sértett kímélete megvalósuljon.

Az eljárási cselekmények során figyelni kell a magánélet kíméletére, a személyes, különösen az egészségügyi adatok védelmére. Akár a zárt adatkezelés is elrendelhető. Az eljárási cselekmények tervezése során a személyes igényeket is figyelembe kell vennie a hatóságnak/bíróságnak.

A különleges bánásmódot igénylő személy részvételével járó eljárási cselekmény haladéktalan lefolytatását és olyan előkészítést várja el a Be., hogy az megisméltés nélkül elvégezhető legyen. Törekednie kell a jogalkalmazónak arra is, hogy az érintettek az eljárás más résztvevőivel való szükségtelen találkozást elkerüljék. Ha a kímélet más módon, vagy más intézkedéssel nem biztosítható, az eljárási cselekményt az arra szolgáló, vagy arra alkalmassá tett helyiségben kell lefolytatni. Kép- és hangfelvételt kell készíteni az érintettel lefolytatott eljárási cselekményről, és adott esetben a jelenlét telekommunikációs eszköz útján is biztosítható. Ezt a Be. pontosan szabályozza. A különleges

bánásmódot igénylő személy kímélete érdekében a tárgyalásról vagy annak meghatározott részéről a nyilvánosság is kizárható.

A kiskorú sértett kíméletét biztosító eszközökkel szorosan összefügg a Be. kommunikációs formulája is, miszerint az eljáró hatóságnak/bíróságnak elsősorban közérthetően kell az eljárást lefolytatnia. 2015. november 1-jétől a hazai büntetőeljárás törvény része lett az úgynevezett *kommunikációs szabály*. A jogalkotó ennek kodifikálásával megköveteli a jogalkalmazótól (a bíróságtól, az ügyészségtől és a nyomozó hatóságtól is), hogy a büntetőeljárásban részt vevő személlyel történő kapcsolattartásnál törekedjen a közérthetőségre, mert az eljárásban eljáróknak egyrésztől joguk van ahhoz, hogy a velük közölteket megértsék, másrésztől pedig ahhoz is, hogy magukat megértessék. Mindkét cél érdekében a bíróságnak, az ügyészségnek és a nyomozó hatóságnak a kapcsolattartás során egyszerűen és közérthetően kell fogalmaznia, figyelembe kell vennie a büntetőeljárásban részt vevők állapotát és személyes jellemzőit, valamint meg kell győződnie arról, hogy az alanyok a velük közölteket megértették, ennek hiányában pedig az eljáró jogalkalmazónak a közlést meg kell magyaráznia.

Azért volt szükség a kommunikációs szabály beiktatására, mert a vizsgálatok azt jelezték, hogy az eljárás szereplői nem sokat értenek a bonyolult hivatalos nyelvből. Számukra a jog szövevényes szabályok rendszere, nyelvezete pedig távol áll attól, hogy azt megértsék. *Karl Peters* szavaival élve a jog a „hivatásosok” nyelve, nem a polgároké, ezért a modern korok igazságszolgáltatásától teljesen távol áll a közérthetőség.¹³ A büntetőeljárás részt vevői közül a bűncselekmény áldozatát, a sértettet sújtja leginkább a világos eljárási stílus hiánya. A deviancia okozta sokk után nem megnyugtató, megértést kap a hatóság tagjaitól, hanem a perben újabb és újabb viktimizációjának lehetünk tanúi. A bűncselekmény legártatlanabb áldozata nem csupán a kiskorú sértett, hanem a fiatal kora mellett még egy traumatizált gyerek is, akinek a további sorsa éppen a „hivatásosok” kezében van.¹⁴ A jogalkotó ezt felismerve iktatta be ezt a formulát.

A megértésre törekvés mindamellet felveti az empátia kérdését, illetve azt, hogy van-e ennek helye a büntetőeljárásban. Jogos ugyanis *Bárd Károly* kérdése,

¹³ Karl Peters: Beschleunigung des Strafverfahrens und die Grenzen der Verfahrensbeschleunigung. In: Hans-Ludwig Schreiber (Hrsg.): *Strafprozess und Reform*. Neuwied–Darmstadt, 1979, S. 83–85.

¹⁴ Lásd erről Barabás A. Tünde: *Áldozatok és igazságszolgáltatás*. OKRI, Budapest, 2014; valamint Barabás A. Tünde: Áldozattá válás Magyarországon: a statisztika és az empirikus vizsgálatok valóságképe. In: Borbíró Andrea – Kiss Anna – Velez Edit – Garami Lajos (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve. II. kötet*. TÁMOP–IRM, Budapest, 2009, 39–53. o.

vajon befolyásolja-e a döntés meghozatalát a sértett iránt megnyilvánuló együttérzés, és ha igen, akkor ez szűkíti-e a terhelti jogokat.¹⁵ Mert hiába mondja ki a jogalkotó, hogy „a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedés alkalmazása nem járhat a büntetőeljárásban részt vevő más személy eljárási jogainak sérelmével”, a sértett eljárási helyzetét erősítő új szabályok között léteznek olyanok, amelyek alkalmazsak arra, hogy a sértett melletti szolidaritást kiváltsák, és ez befolyással legyen az eljárás további alakulására. Azt viszont, hogy ez a hétköznapok gyakorlatában pontosan mit jelent, csak egy külön erre irányuló kutatás döntheti el.

A kíméleti eszközökhöz tartozik az úgynevezett Barnahus kihallgatási módszer is. Erről később lesz szó.

Védelmi intézkedések

A többletjogok következő csoportjába tartoznak a *védelmi intézkedések*. (Ezeket a kíméleti eszközökkel együttesen is lehet alkalmazni.) Az eszközök e csoportjánál a jogalkotó megengedi, hogy adott esetben, bár szigorú feltételekkel, de más eljárási résztvevő jogait is korlátozhatják. Ez leginkább a speciális védelmi eszközök alkalmazásánál figyelhető meg.

A védelmi eszközökhöz tartozik a terhelt és a védő jelenléti jogának a kiskorú sértett/tanú eljárási cselekményén történő korlátozása, telekommunikációs eszköz használata, a hang-, a kép- és hangfelvétel készítésekor a kiskorú személyazonosságának a megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságainak technikai eszközzel történő torzítása, illetve torzító másolat készítése. Amennyiben nem korlátozzák a terhelt és a védő jelenléti jogát, akkor ebben az esetben a közvetlen kérdésfeltevési jog helyett a kérdés feltevésének az indítványozása engedhető meg. A különleges bánásmódot igénylő kiskorú tanú szembesítésének a mellőzésére is sor kerülhet, az érintett személy személyes adatainak a zárt kezelést pedig hivatalból rendelik el. Kezdeményezni lehet a személyi védelem elrendelését, valamint a különösen védett tanúvá nyilvánítást, továbbá a védelmi programban való részvételre irányuló megállapodás megkötését is.

Egyéb intézkedések a különleges bánásmód törvénnyel kötelezővé tett eseteiben

A különleges bánásmód csoportjába tartozó személyekre általában kiterjedő, a jogérvényesítésüket elősegítő és a kíméletüket biztosító intézkedések, valamint a védelmi eszközök mellett létezik egy olyan harmadik csoport is, amelynek

¹⁵ Bárd Károly: *Az áldozatok méltósága és a vádlottak jogai*. HVG-ORAC, Budapest, 2021, 170–184. o.

esetében a törvény tovább differenciál a különleges bánásmódot igénylő személyek között; kiemeli azokat a sértetteket és tanúkat, akik az életkoruk vagy az eljárás tárgyául szolgáló bűncselekmény alapján külön döntés nélkül is különleges bánásmódot igénylő személyeknek minősülnek. A rájuk vonatkozó általánostól eltérő, részint további intézkedéseket lehetővé tevő, részint pedig egyes intézkedések kötelező alkalmazását előíró vagy bizonyos eljárási cselekmények elvégzését, annak meghatározott módját kifejezetten tiltó szabályokról van itt szó.

A különleges bánásmód törvénnyel kötelezővé tett eseteiben az egyes intézkedések alkalmazása az egyre szigorodó rendelkezések szerint a hatóságok eljárásában már kötelezettség, ugyanakkor a mérlegeléssel megállapított különleges bánásmód általános szabályai szerint pedig csak lehetőség.

A meghatározott személyi körrel folytatott eljárási és bizonyítási cselekmények során a törvényi parancs szerinti rendelkezések be nem tartása relatív természetű eljárási szabálysértés. Ha a hatóság megítélése szerint az eljárási szabályszegés lényeges hatással volt az eljárás lefolytatására, a bizonyítás törvényességére vagy az érintett személy törvényes jogainak gyakorlására és a törvényt sértés utóbb már nem orvosolható, akkor az így megszerzett bizonyítási eszközökből származó adat az eljárásban nem értékelhető és nem használható fel bizonyítékként.

A kiskorú sértettre vonatkozó korábbi szabályozás

A sértettként vagy tanúként fellépő kiskorú nemcsak napjainkban kap különleges védelmet a büntetőeljárásban, hanem az új Be. előtti büntetőeljárási kódexben, az 1998. évi XIX. törvényben (a továbbiakban: régi Be.) már 2015-től szerepelt azoknak a pluszjogoknak a többsége, amelyek a most hatályos jogszabályt is jellemzik.¹⁶ Ennek háttérében az áll, miszerint 2015-től minden tagállamnak fi-

¹⁶ A különleges bánásmód eszközrendszere a 2021. január 1-jén hatályba lépett Be.-módosítással, a 2020. évi XLIII. törvénnyel bővült, és megjelent az eljárásban egy új kihallgatási módszer, közismert nevén a *Barnahus*. Erről lásd Kiss Anna: A „Barnahus-módszer” megjelenése a büntetőeljárásban. Gondolatok az OKRI, az Ügyészek Lapja és az MJÁT szervezésében, 2021. április 7-én megrendezésre került kerekasztal-beszélgetésről. *Ügyészségi Szemle*, 2021/2., 82–89. o.; Barabás A. Tünde – Farkas Krisztina – Kiss Anna: i. m. 177–180. o.; Windt Szandra: A láthatatlan emberek. Az emberkereskedelem jelensége Magyarországon. OKRI, Budapest, 2021, 185–186. o.; A Be. újabb módosításának eredményeképpen 2022. március 1-jétől a 2021. évi CXXXIV. törvény 173. §-a alapján módosult a Be. 87. § (1) bekezdés bb) pontja: „az eljárási cselekményt a gyermekek védelméről és a gyámiügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 61. § (2) bekezdésében meghatározott szolgáltatást végző vagy jogszabályban meghatározott más szaktanácsadó közreműködésével hajtja végre. A szaktanácsadó az eljárási cselekmény vezetőjének irányításával végzi

gyeembe kellett vennie és be kellett iktatnia a hazai kódexébe azokat a kötelező európai uniós szintű előírásokat, amelyeket a sértettre vonatkozó irányelv előír. Így a Be. 2018. évi hatálybalépése előtt a magyar jogalkotónak az uniós normának megfelelően módosítania kellett a korábban érvényben lévő régi Be.-t. Az új Be. megszavazásakor annyiban alkotott újat a magyar parlament, hogy a korábbi szétszórt elhelyezéssel szemben külön fejezetet szentelt a különleges bánásmódra vonatkozó szabályoknak. Ezek a pluszjogok tehát évek óta léteznek, csak a jogszabályi helyük változott.¹⁷

A régi Be.-ben is szerepelt már, hogy a kiskorú sértett képviselőjét a törvényes képviselője látja el. A sérelmére elkövetett és a törvényben meghatározott bűncselekmények esetén a büntetőeljárást soron kívül kell lefolytatni. Leginkább akkor kerül sor erre, ha az élet, testi épség egészség, a nemi élet szabadsága, a nemi erkölcs és a gyermekek érdekét sértő, illetve a család elleni bűncselekmény miatt indul a büntetőeljárás, vagy más, személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt, ha a kiskorú sértett érdekét – így különösen akkor, ha a sértett testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését – a bűncselekmény jelentősen veszélyeztette. Továbbá akkor is, ha a terhelt az eljárás lefolytatásakor is ellátja a sértett nevelését, felügyeletét vagy gondozását, vagy egyébként is a sértett környezetében él. Ha a kiskorú sértettet a hatóság vagy a bíróság idézi, illetve értesíti, akkor a kiskorú korára, érettségére figyelemmel, számára érthető módon tájékoztatást kell adni az idézés, illetve értesítés tartalmáról. Az idézéséről gondozóját azzal a felhívással kell értesíteni, hogy a megjelenéséről gondoskodjék. (Ha a kiskorú a 14. életévét nem töltötte be, a gondozója útján kell idézni, illetve értesíteni.) Ha a kiskorú nem jelenik meg, és gondozója nem igazolja, hogy a kiskorú meg nem jelenésében vétlen, a gondozó rendbírsággal sújtható, és a meg nem jelenéssel okozott költség megtérítésére határozattal kötelezhető. A kiskorú idézését és értesítését a törvényes képviselőjével is közölni kell. A nyomozási bíró előtti eljárásban az ügyész, a gyanúsított, a védő, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, valamint a kiskorú tanú gondozója és törvényes képviselője a tanúnak vagy kivételes esetben a gyanúsítottnak a zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását is indítványozhatja. A bíróság hivatalból vagy az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, illetőleg a tanú indítványára a nyilvánosságot az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről indokolt határozattal az eljárásban részt vevő kiskorú védelme érdekében kizárhatja. A bíróság előtti eljárásban a tanács elnöke az ügyész, a vádlott, a védő, a tanú, a tanú érde-

tevékenységét, ennek során közvetíti a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyhez intézett kérdéseket és a hatóság egyéb közléseit.”

¹⁷ Lásd részletesebben Kiss Anna (2018): i. m. 103–119. o.

kében eljáró ügyvéd, a kiskorú tanú gondozója vagy törvényes képviselője indítványára, valamint hivatalból a tanúnak, vagy kivételes esetben a vádlottnak zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását rendelheti el. A zártcélú távközlő hálózat útján kihallgatandó tanút a bíróságon elkülönített helyiségben kell elhelyezni.¹⁸

Az elkülönített helyiségben kizárólag a tanú érdekében eljáró ügyvéd, kiskorú tanú esetében a törvényes képviselője vagy gondozója, illetőleg szükség esetén a szakértő, a tolmács és a zártcélú távközlő hálózat működését biztosító személyzet lehet jelen.

Összehasonlítva a régít a hatályos Be.-vel, néhány pontban eltér a két kódex egymástól. Az egyik eltérés szerint, amennyiben a különleges bánásmód csoportjába tartozó sértett vagy tanú kihallgatása telekommunikációs eszköz segítségével történik, az új kódex alapján az eljáró jogalkalmazó elrendelheti, hogy a tanú az eltérő helyen jelen lévő terheltet ne láthassa, illetve hallhassa. A másik eltérés: ma már a jogalkalmazó azt is elrendelheti, hogy a tanú személyazonosságának megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságait technikai eszközökkel eltorzítsák. A harmadik különbség, a *Barnahus-módszer* megjelenése az igazságszolgáltatásban, amely az új Be. módosítása következtében került a jogszabályba.

A Barnahus-módszer a kiskorúak kihallgatásánál

A *Barnahus-módszer* nem azonos a *Barnahus intézmény rendszerével*.¹⁹ Utóbbi a gyermekvédelmi rendszerben létezik, és a területi gyermekvédelmi szakszolgálata-

¹⁸ Lencse Balázs: A büntetőeljárás törvény egyes sértettekre vonatkozó rendelkezéseinek módosítása az Európai Unió áldozatvédelmi irányelvének tükrében. *Büntetőjogi Szemle*, 2016/1–2., 50–60. o.

¹⁹ A *Barnahus* izlandi szó, gyerekházat jelent. Izlandon az igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem régóta szorosan összekapcsolódik és együttműködik. Ezzel a módszerrel a szexuális bűncselekmények kiskorú sértetteinek próbálnak segítséget nyújtani úgy, hogy kihallgatásuk empatikus meghallgatássá szelídüljön. A *Barnahus* az Amerikai Egyesült Államokban működő Gyermekképviseleti Központ (CAC) elképzeléseit kívánta beépíteni a saját modelljébe, de tovább is lépett rajta, mivel a *CAC-modell* nem része az amerikai igazságszolgáltatásnak, bár szorosan kapcsolódik hozzá azáltal, hogy felkészíti a kiskorú tanút a bíróság előtti vallomás megtételére, de a CAC nem került bele az eljárás folyamatába. A *Barnahus-módszer* Izland mellett más európai országokban is elterjedt. Az ezt segítségül hívó igazságszolgáltatások azt ígérik, hogy a kiskorú sértettnek csak egy alkalommal kell a traumáról beszélnie, és a meghallgatás során szerzett információ a tanúvallomással lesz egyenértékű; ez pedig elegendő bizonyítékkal szolgálhat majd a vádemeléshez, illetve a bírósági eljárás lefolytatása után a döntés meghozatalához. Lásd Lazáry Fanni (szerk.): *A gyermekek védelmében. A szexuálisan bántalmazott gyermekek*

tok keretében működő komplex gyermekjóléti szolgáltatásra vonatkozik. A Be-ben szabályozott és a törvény indokolásában „Barnahus”-nak nevezett kihallgatási módszer 2021 januárjától szerepel a jogszabályban. A kiskorú sértettek kihallgatásának egyik lehetséges módja ez, olyan eljárási cselekmény, amelyre bármely tanúsítvánnyal rendelkező rendőrségi vagy bírósági különleges helyiségben sor kerülhet.

Ezzel az új kihallgatási módszerrel a különleges bánásmód büntetőeljárási eszközrendszere bővült.

A kiskorú sértett és tanú mellett a fiatalok terhelte tekintetében alkalmazható kíméleti intézkedésről van itt szó, de a Be. csak annyit mond ki, hogy bizonyos esetekben megengedhető a speciálisan képzett személyek (szakértő és szaktanácsadó) részvétele. Így ez azt is jelenti, hogy a törvény csak bizonyos esetekben engedi azt meg, hogy speciálisan képzett szakértő és szaktanácsadó járjon el az eljárásban. A törvény értelmében a 18. életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárási cselekményen igazságügyi pszichológus szakértő is jelen lehet, illetve az eljárási cselekményt igazságügyi pszichológus szakértő vagy a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényben²⁰ meghatározott szolgáltatást végző szaktanácsadó közreműködésével lehet végrehajtani.

A Be. indokolása kimondja, miszerint a különleges bánásmódot igénylő sértett részvételével zajló eljárási cselekményeken rendkívül fontos a speciálisan képzett személyek közreműködése, különösen, ha az eljárási cselekmény résztvevője olyan 14. évet be nem töltött sértett, aki gyakran nem szavakkal, hanem nonverbális kommunikációval²¹ jelzi a vele történeteket, ezért az eljárási cselekmény eredményes lefolytatása önmagában is indokolja szakértő, szaktanácsadó

pszichológiai attribútumai és az áldozattá vált gyermekek védelmének nemzetközi gyakorlatai. Vasi Könyvjelező Bt., Szombathely, 2018. <https://szszkpszhely.hu/files/2020-02-27-PalosKonyv-1.pdf>

²⁰ A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény.

²¹ Tudjuk, hogy a kommunikáció folyamatában a verbalitás mindössze hétszázalékos nagyságrendben szerepel, míg a nonverbális, illetve a metakommunikációs elemek együttesen adják a maradékot. Traumatizált kiskorú esetén ez az arány még ennél is nagyobb mértékben billenhet a verbalitástól a nonverbális-metakommunikatív jelrendszer irányába. Ha a vokális eszközökre²¹ (hangszínre, tempóra, hangerőre), a mimikára, gesztusokra²¹, testtartásra nem figyel a meghallgatást végző szakember, téves következtetésekre juthat. A pontos dekódolás, a jelek helyes értelmezése kulcsfontosságú ezeknek az érzékeny eseteknek a megfelelő kezelésében. A nonverbális kommunikáció sajátosságaira lásd: Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályosságai.* Harmadik, bővített kiadás. Animula Kiadó, Budapest, 1986, 81–103. o. <http://www.budabela.hu/dokumentumok/onallokotetek/kozvetlenemberi-kommunikaciotext.pdf>

közreműködését.²² A törvénymódosítás ezzel egyértelművé tette az eljárási cselekmény során közreműködő személyek eljárásjogi státuszát, jogait, kötelezettségeit.²³

A részletszabályokat a 12/2018. és a 13/2018. (VI. 12.) IM rendeletekben²⁴ találjuk. Előbbi jogszabály II. Fejezete a különleges bánásmód részletes szabályai-val, ezen belül is a 18. életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárási cselekmény lefolytatása során igénybe vehető szakértő vagy szaktanácsadó (a továbbiakban: szakértő) közreműködéséről szól. A szakértő igénybevételére akkor kerülhet sor, ha a kiskorú személytől várható bizonyítási eszköz megszerzéséhez ez szükséges, továbbá, ha a kiskorú részvételét igénylő bizonyítási cselekmény lefolytatása különleges szakértelem nélkül nem lehetséges, valamint a kiskorú védelme és a jogainak érvényesítése érdekében is.

A rendelet 14/B. § (1) bekezdése értelmében a szakértő eljárási cselekményt nem végezhet, de közreműködhet ezen. Az e szakaszban megfogalmazott tilalomnak ellentmond a rendelet 14/C. §-a, amely kimondja, hogy ha az eljárási cselekmény vezetője nincs jelen az elkülönített helyszínen, akkor a szakértőt kép- és hangfelvétel segítségével irányítja, és olyan cselekmény teljesítésére is utasíthatja, amelyre az eljárási cselekmény teljesítése során egyébként a saját hatásköre kiterjed. Ezen belül különösen utasítást adhat az eljárási cselekménnyel összefüggő tájékoztatás, felvilágosítás és figyelmeztetés közlésére, személyes adatok felvételére, valamint kérdés feltételére és más eljárási cselekmény elvégzésére, megtilthatja kérdés feltételét, illetve más eljárási cselekmény elvégzését, megszakíthatja, illetve befejezetté nyilváníthatja az eljárási cselekményt. A „*megtilthatja [...] más eljárási cselekmény elvégzését*” kitételből következik, hogy akár meg is engedheti a szakértőnek a különféle eljárási cselekmények elvégzését, vagyis ezzel a fordulattal a rendelet maga mond ellent annak a saját maga által teremtett szabálynak, miszerint a szakértő eljárási cselekményt nem végezhet.

²² Lásd Parti Katalin – Solt Ágnes – Virág György: Gyermekkorúak meghallgatása a büntetőeljárás során Magyarországon az európai és nemzetközi standardok tükrében. In: Vóko György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*, 55. OKRI, Budapest, 2018, 63–86. o.

²³ A kiskorú sértett kihallgatására lásd Lencse Balázs: A kiskorú sértett kihallgatásának és a nyomozási bíró eljárásának jelene, jövője és alternatívája az új büntetőeljárás törvény tükrében. *Jura*, 2018/1., 302–311. o.

²⁴ Lásd az egyes büntetőeljárás cselekményekre és a büntetőeljárásban részt vevő személyekre vonatkozó szabályokról szóló 12/2018. (VI. 12.) IM rendelet és a különleges bánásmódot igénylő személy részvételét igénylő eljárási cselekmény elvégzésére szolgáló rendőrségi helyiség kialakításáról, működtetéséről és a használata ellenőrzéséről szóló 13/2018. (VI. 12.) IM rendelet.

A 13/2018. (VI. 12.) IM rendeletben pontosan meghatározzák, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy részvételét igénylő eljárási cselekmény elvégzésére szolgáló rendőrségi helyiséget (a továbbiakban: különleges helyiség) hogyan kell kialakítani. A fő szabály, hogy a berendezése, felszerelése az életkortól és nemtől függetlenül igazodjon a különleges bánásmódot igénylő személyek szükségleteihez, és elősegítse jogaik gyakorlását, kötelezettségeik teljesítését, erősítse lelki, valamint fizikai biztonságérzetüket.

A különleges helyiségben a kép- és hangfelvétel készítésre és rögzítésére alkalmas technikai eszközöket is biztosítani kell.

A különleges helyiség a rendeletben meghatározottaktól eltérő célra nem használható, és abban nem helyezhető el olyan bútor, irodaeszköz, irodaszer vagy más tárgyi eszköz, ami veszélyezteti, vagy nem közvetlenül szolgálja a rendeletben foglaltak megvalósulását.

A különleges helyiségnek legalább két és fél méteres belmagasság mellett minimum 13 négyzetméter alapterületűnek kell lennie. Az ablakkeretet nem beleszámítva, legalább a különleges helyiség hasznos alapterületének tizedét elérő felületű, természetes megvilágítást biztosító üvegfelületnek megfelelő szellőzése kell hogy legyen.

A különleges helyiségben fél méter magasságban biztosítani kell a minimum 20 °C-os hőmérsékletet. A bejáratát – ha a szoba olyan épületrészben van, illetve olyan folyosóról nyílik, ami az ügyfélforgalom számára nyitott, vagy ahol a terheltek akár átmenetileg tartózkodhatnak – hangszigeteléssel kell ellátni.

A célnak való megfelelést különféle berendezési tárgyakkal kell biztosítani. Ezek lehetnek bútorok, függöny, valamint egy felszerelt játszósarok is. Ennek során úgy kell eljárni, hogy a helyiség falszíne, a függönyök és bútorok színe nyugtató, otthonos hatást keltsen, és nélkülözze a figyelmet elvonó díszítéseket, képeket, mintákat. A bútorzat tartalmazzon egy, a jegyzőkönyvvezetéshez munkaállomásként használt íróasztalt a hozzá tartozó irodai székekkel, egy legalább kétszemélyes kanapét, dohányzóasztalt és legalább egy gyerekszéket. A játszósarokban játszószőnyeget lehet elhelyezni, valamint egy darab nyitott szekrényt a gyerekek életkori sajátosságaihoz és mindkét nem igényeihez igazodó játékokkal, foglalkoztató eszközökkel.

Biztosítani kell továbbá a környezet balesetmentességét és a veszélyforrások kiküszöbölését.

A különleges helyiség indokolt esetben annak biztosítására is használható, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy az eljárási cselekmény helyszínén, különösen az eljárási cselekmény elvégzésére történő várakozás során, a büntetőeljárásban részt vevő más személlyel ne találkozzon.

A különleges helyiségben lefolytatott eljárási cselekmény során keletkezett bizonyítási eszköz értékelése a büntetőügyben eljáró bíróság, ügyészség vagy nyomozó hatóság feladata.

Befejezés

A kiskorú sértettekre vonatkozó szabályok folytán több kérdés is felmerül. A Be. a tanúskodás képességét nem köti meghatározott életkor betöltéséhez. A 14. életévét be nem töltött kiskorú eredményes tanúkihallgatása az általános élettapasztalatok szerint is a múltbeli események, emlékek felidézésére és kifejezésére vonatkozó intellektus olyan mérvű fejlettségét feltételezi, amely mellett a vallomás felvehető és az abból származó bizonyíték felhasználható.

Ehhez képest a metakommunikáció vagy nonverbális kommunikáció közvetítő útján történt „lefordításával” létrejövő vallomás bizonyítási eszközként történő felhasználása erős kétségeket ébreszt a terheltet megillető alapvető büntetőeljárási garanciák megfelelő érvényesülését illetően. A jogalkalmazók álláspontja abban a kérdésben nem egységes, hogy az ezzel a módszerrel levezetett eljárási cselekménnyel milyen bizonyítási eszköz jön létre: tekinthető-e a Be. szabályai szerinti tanúvallomásnak, vagy csupán – okirati formában – tárgyi bizonyítási eszközt keletkeztet.

A gyermekbarát/gyermekközpontú igazságszolgáltatás, valamint a különleges bánásmóddhoz tartozó jogosítványok nemcsak a kiskorú sértett/tanú, egyéb érdekelt személyéhez kapcsolódó pluszgaranciákat jelentik, hanem idesorolhatók a fiatalkorú terheltre vonatkozó külön szabályok is. Az Európai Unió és az Európa Tanács dokumentumaiban megjelenő elvárásoknak megfelelően, ezeknek a szabályoknak a büntetőeljárásban is érvényesülniük kell. Így az egyes, 18 éven aluli résztvevők, úgymint a terhelt, sértett, tanú, egyéb érdekelt – a garanciák tekintetében – közelednek egymáshoz, függetlenül attól, hogy milyen minőségben kapnak fellépési jogot a büntetőeljárásban. Az elsődleges cél ezekben az esetekben, hogy a nemzetközi normák szerint gyermeknek minősülő személyeknek többletjogosítványokat adjanak. Ezáltal viszont az igazságszolgáltatásban a fiatalkorú terhelt pozíciójának nagyobb hasonlóságot kellene mutatnia a kiskorú sértett, tanú, egyéb érdekelt helyzetével. Ez következik ugyanis a nemzetközi dokumentumokból, de minden jog annyit ér, amennyi abból megvalósul.